

PATRIYARKAL PARADOKS: TÜRKİYE'DE KADIN POLİTİKACILAR

The Patriarchal Paradox: Women Politicians in Turkey

Yeşim Arat, Farleigh Dickinson University Press, 1989

20 Ekim seçimleri, Türk siyasal yaşamının eski bir konusunu yeniden gündeme getirdi. Parlamentoda yer alan kadınların sayısının azlığı geleneği bu kez de bozulmadı ve TBMM'ne yalnızca sekiz kadın girebildi. Yeşim Arat'ın Amerika'da yayınlanan kitabı işte bu olgunun nedenlerini sorguluyor ve, iki yıl önce yayınlanmış olmasına karşın güncelliğini koruduğu gibi, daha uzun bir süre de koruyacağı benziyor(*).

Arat'a göre, Türkiye toplumu, "erkek egemenliğini onaylayan bir iktidar yapısı" olan patriyarkal ilkeye göre düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin temelinde, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği vardır; yaşamın her alanındaki bu eşitsizlik ve egemenlik ilişkisi, hiç maskesiz bir iktidar alanı olan politika sahnesinde de kendi gösterir. Sözkonusu iktidar ilişkisi uyarınca, gelecekte olarak kadınlara "uygun" görülen alan ve rol, evin ve ailenin oluşturduğu özel yaşam ile eş ve annelik rolüdür. Politika ise, kamu yaşamının diğer alanları gibi, hatta onlardan daha da fazla, erkeklerin kapalı av alanı sayılır. Buraya kadınların girebilmesi, özel izne ve çeşitli engelleri aşabilmeye bağlıdır. Toplumun patriyarkal yapılanması ve buna bağlı olarak erkek üstünlüğü egemen ideolojisi, kadınlar tarafından da büyük ölçüde içselleştirildiği için cinsiyete dayalı işbölümü sürer gider. Bu olgu, daha başından, kadınların politik yarış dışı kalmalarına yol açar.

Türkiye'de, kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması sürecinin kendine özgü koşulları sonucunda, siyasal iktidar kadınlara politikaya katılma "izni" vermiş ve kadınların siyasal katılımını desteklemiştir - ama kendi koyduğu sınırlar içinde! Çünkü, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişi erkekler gerçekleştirdiği gibi, kadın hakları bayrağını yükseltip kadınlara çeşitli haklar tanıyanlar da onlar olmuştur. Toplumun patriyarkal yapısı değişmeksizin siyasal iktidarın kararıyla gerçekleşen bu destek, ister istemez, sınırları da beraberinde getirmiş ve Arat'ın deyişiyle bir "patriyarkal paradoks"a yol açmıştır: özellikle tek partili dönemde erkekler mikro düzlemde, kocalar ve

(*) Bu yazı, 20 Ekim 1991 seçiminden sonra yazılmış ve Cumhuriyet Kitap Eki'nin Mart 1992 tarihli sayısında yanlışlıkla Halil Bertay adıyla yayınlanmıştır.

babalar olarak, kadınların politikaya katılımını teşvik etmişler, ama makro düzlemde ataerkil yapı ve kadının rolüne ilişkin düşünceler değişmemiş olduğu için, politikacı olarak kadınlara aynı desteği göstermemişler, tersine engellemişlerdir. Bugün de aynı nedenle engellemeye devam ettikleri gibi, üstelik devlet de artık bir politika olarak kadınların siyasal katılımını desteklemediği için 1935'te 18 olan kadın parlamenter sayısı 1991'de 8'e düşebilmiştir.

Osmanlı toplumunda cinsiyet ayrımının ve erkek üstünlüğü ideolojisinin meşruluk kaynağı dindi; böylece, varolan hiyerarşik iktidar ilişkisini ezeli ve ebedi bir olguymuş gibi sunmak kolaylaşıyordu. Gene de, özellikle 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başları kadınların durumuna ve haklarına ilişkin hararetli tartışmalara tanık olmuştu. Arat, bu tartışmaların ve hak taleplerinin kadınlardan çok erkekler tarafından gündeme getirilmiş olmasına ve bunun ileride kadınlar açısından doğuracağı ve doğurduğu olumsuzluklara dikkat çekiyor. İşaret ettiği nokta doğru olmakla birlikte biraz tek yanlı. Türkiye'de kadınların tarihinin henüz karanlıkta olduğunu biliyoruz ama yeni yapılan araştırmalar, bu tartışmaların öyle sanıldığı gibi yalnızca erkeklerle sınırlı olmadığını, tersine Osmanlı toplumunda kendisini açıkça **feminist** olarak niteleyen canlı bir kadın hareketinin varlığını ortaya koyuyor. Böylece hiçbir hakkın bir "lütuf" olarak gökten zembille inmediğini, tarihte kopuşların yanı sıra sürekliliğin de varolduğunu bir kez daha anımsıyoruz.

Bu noktada, Arat'ın kullandığı patriyarki teorisinin - kendisinin de işaret ettiği- bir zaafıyla karşı karşıyayız. Patriyarki, bir baskı ve egemenlik yapısı olarak değişmez bir iktidar ilişkisini ifade eder. Bu anlayış, ister istemez, dikkati baskı üzerinde toplar ve baskı uygulayanın gücünü vurgularken, baskı görenin (bu durumda kadınların) baskıya karşı direnebilme olanağını ve gücünü gözardı eder. Oysa tarihi yapanlar yalnızca egemenler, efendiler ve erkekler değil, aynı zamanda ezilenler, köleler ve kadınlardır. İktidarı, patriyarki teorisinde olduğu gibi, tarih dışı ve değişmez bir ilişki olarak görmek yerine, paylaşılan ve sürekli olarak yeniden pazarlıklara tabi olan bir süreç olarak kavramak "zayıfların gücü"nü de hesaba katmamıza yol açar. Arat'ın kitabında bu noktada görülen eksikliği, Türkiye'de kadın araştırmalarının henüz çok yeni olmasına ve dolayısıyla "kadınların gücü" konusundaki bilgilerimizin sınırlılığına bağlayabilesek bile, marjinalleri konu alan çalışmaların bu açıdan daha duyarlı olmaları çok önemli.

Yüzyıl başında Osmanlı toplumunda esmeye başlayan değişme rüzgarları, semeresini Cumhuriyet döneminde verdi; laikleşme ve Medeni Kanun'un kabulü, geleneksel patriyarkinin dinsel temelini yıktı. Toplumun patriyarkal niteliği değişmemiş olsa bile, onu meşrulaştırmak için artık dini kullanmak mümkün değildi. Arat'a göre, böylece, patriyarkal toplum biçim değiştirmiş ve "daha ılımlı" hale gelmiştir. Bu çerçevede içinde, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarınca kadınların durumunda yapılan iyileştirmeler, hem geleneksel değerlerin değiştirilmesinin önemli bir aracı, hem de kendi başına bir amaçtır. Kadın hakları, Mustafa Kemal'in düşlediği laik ve ulusal Cumhuriyet'in gereği idi, ve kadınların statüsünde gerçek bir iyileşme de yaratmıştı. Ama

acaba kadınlar, 1934'de kavuştukları siyasal hakları kullanabilecek olanaklara ve ortama sahip miydiler? Cumhuriyet'in kurucuları, kendi kız evlatlarına kamusal alanı açarken, yanıtı toplumun yapısal ve ideolojik niteliğinde aranacak olan bu tür soruları sormaya gerek duymuyorlardı.

Oysa kadınlar, egemen değerlerin hala patriyarkal değerler olduğu, aile içindeki esas otoritenin erkekte bulunduğu, ve Osmanlı patriyarkal yapısından Cumhuriyet'e geçişi kadınların değil erkeklerin başlattığı bir ortamın sınırlılıkları içinde yaşıyorlardı. Bu durum, ister istemez, onların politikaya katılımlarının da sınırlarını çiziyordu. Yeşim Arat'ın 1981 yılında görüşmeler yaptığı kadın milletvekili ve senatörler, politikaya atılmalarında, yaşamlarındaki erkeklerin ne denli önemli olduğunu vurguluyorlar. Baba ve koca olarak bu erkekler kadınları politikaya girmeye teşvik etseler bile, bu teşvikin kadınlar açısından bir bedeli de vardı: Destek; kontrol ve kısıtları da beraberinde getiriyordu!

Arat'ın görüştüğü kadın politikacılar, kadınlar açısından hiç de "tipik" olmayan bir konumda bulunmalarına karşın başarılı olabilmek için son derece tipik ve geleneksel bir "sadık ve iffetli" kadın imgesi sunmak zorunda kaldıklarını anlatıyorlar. Eğitim ve meslek bakımından erkek meslekdaşları gibi olmaları beklendiği halde, bu kadınlar, davranışlarında ve kılık kıyafetlerinde çok dikkatli ve tipik bir "Türk kadını" olmak zorunda hissediyorlar kendilerini. Sunmak zorunda kaldıkları bu imgenin, patriyarkal toplumun ve erkek bakışının prizmasından geçmiş bir imge olduğu açıktır; ama bunun ötesinde de ödedikleri bir bedel vardır ki, belki de en pahalı olanıdır: Erkek gibi davranmak ve erkek özelliklerini benimsemek. Parlamentodaki kadınlar, temsil ettikleri erkek seçmenlerin onlara erkek özellikleri attettiklerini ve kendilerine "hanım bey", "başkan bey" diye hitap ettiklerini anımsamaktadırlar. Birkaç seçkin kadının girmesiyle, politika "erkekler mahsus" bir alan olmaktan çıkmıyor!

Arat, yalnızca kadın politikacılarla değil, bir karşılaştırma grubu olarak erkek politikacılarla da görüşmeler yapmış. Çıkan sonuç ilginç; kadınlar kendilerini politikaya girmekten alıkoyanın erkekler olduğunu öne sürerken, erkekler politikanın kadınlara uygun bir alan olmadığını savunuyorlar: "Kadın yemek yapar, çocuk bakar. Politikaya girerse çocuğunu ihmal etmek zorunda kalır. Hangi koca buna razı olur? Kadın, Beykoz'dan sabahın 2'sinde eve geldiğinde kocası 'harika, ne iyi ettin' mi diyecektir? Hiçbir erkek karısı politikacı diye karısının görevlerini üstlenmez... Ayrıca, milletvekili olmak zor iştir. Bir kadın bu yüke dayanamaz. **Milletvekilliği, erkek erkeğe yürütülen bir iştir.**" (Milletvekili Galip Far, s. 109-110). Burada önemli bir nokta, erkeklerin öne sürdüğü, kadınların politikaya uygun olmadığı görüşünün kadınların politikadan dışlanması yönünde yaptığı etki. Çünkü kadınlar da bu görüşü içselleştiriyorlar ve durumu kabulleniyorlar. Buna karşılık, kadınların dışlanmışlığı olgusu, erkekler tarafından kadınların yetersizliği olarak değerlendiriliyor ve böylece bir kısır döngü oluşuyor.

Kadınların, patriyarkal toplumun sınırları içinde, onu dönüştürmeksizin elde ettikleri fırsatlar, farkına varmaksızın onları sistemi meşrulaştırmaya ve süregen kılmaya yöneltebiliyor. Böylelikle, Arat'ın deyişiyle "patriyarkal pas-tadan" bir dilim kapmış oluyorlar. Gene de, sistemin parçası olmuş kadınlar bile, erkek üstünlüğünün kendilerine karşı işlediğinin farkındalar ve bunu dile getiriyorlar. Sistemden hoşnut değiller; işte bu hoşnutsuzluk, durumun değişebilirliği umudunu da beraberinde getiriyor.

Yeşim Arat'ın araştırması, kadınların siyasal yaşama katılımlarının gerçek güvencesinin devlet desteği değil, toplumun ve içinde yaşadığımız kültürün dönüştürülmesi olduğunu ortaya koyuyor. Kadın milletvekillerinin geçmişlerine baktığımızda, çoğunun, otoriter baba figürünün egemen olduğu aile yerine daha demokratik, anne ve çocukların söz sahibi olduğu ailerden geldikleri görülüyor. Toplum ve aile demokratikleştikçe, kişiler bireyliklerini kazandıkça, kadınlar da birer kadın-birey olarak kendi güçlerinin bilincine daha fazla vardıkça, hem erkek egemenliği hem de politikanın salt erkeklere mahsus bir alan olduğu ideolojisi de zayıflayacak. Bu ise, herşeyden önce, kadınların kendileri için, kendi adlarına, ve kendi üsluplarıyla, kendi dilleriyle politika yapmalarına, böylece hem varolan politik söylemi değiştirmelerine, hem de politikayı erkeklerin kapalı av alanı olmaktan çıkarmalarına bağlı. Ne kadar yücegönüllü olurlarsa olsunlar, babalar, kocalar ve devlet, "erkek" karakterlerinden öyle kolayca ve kendiliğinden sıyrılmıyorlar!